

MAKTABGACHA YOSH DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Andijon davlat pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Boshlang’ich ta’lim
yo’nalishi talabasi Zaynabxon Sarvarjon qizi
E-mail: @sharipovdiyorbek77

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19410486>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning psixik rivojlanish qonuniyatlari, yetakchi faoliyat turi bo’lgan o’yinning shaxs shakllanishidagi o’rni hamda kognitiv jarayonlarning o’ziga xosligi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so’zlar: Maktabgacha yosh, psixik rivojlanish, o’yin faoliyati, ijtimoiy moslashuv, kognitiv jarayonlar, shaxs shakllanishi, motivatsiya.

Аннотация: В данной статье научно-теоретически анализируются закономерности психического развития детей дошкольного возраста, роль игры как ведущего вида деятельности в формировании личности, особенности когнитивных процессов, а также даются практические рекомендации.

Ключевые слова: Дошкольный возраст, психическое развитие, игровая деятельность, социальная адаптация, когнитивные процессы, формирование личности, мотивация.

Abstract: This article provides a scientific and theoretical analysis of the patterns of mental development in preschool children, the role of play as a leading activity in personality formation, the specifics of cognitive processes, and offers practical recommendations.

Keywords: Preschool age, mental development, play activity, social adaptation, cognitive processes, personality formation, motivation.

KIRISH. Mamlakatimizda ta’lim-tarbiya sohasiga berilayotgan e’tibor yildan-yilga ortib bormoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’limni rivojlantirishni jamiyat taraqqiyotining eng muhim ustunlaridan biri sifatida ta’riflab, bu yo’nalishda keng ko’lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Jumladan, u o’z nutqlaridan birida shunday degan edi:

“Yangi O’zbekistonni barpo etish yo’lida barcha sohalarda tub islohotlarni amalga oshirayapmiz. Bunda, eng avvalo, zamonaviy bilim va ko’nikmalarga ega bo’lgan, mustaqil fikrlaydigan, vatanpar va va fidoyi yoshlarni tarbiyalash bizning bosh maqsadimiz bo’lishi kerak.” [1, B. 7]

Maktabga chayosh davri (3 yoshdan 7 yoshgacha) inson ontogenezidagi eng muhim va sarmazmunbosqichlardan biribo’lib, budavrdashaxsning poydevori, uning dunyoqarashi, xarakter xususiyatlari va intellektual salohiyati shakllana boshlaydi. Psixologiya fanida ushbu davr "psixik rivojlanishning oltin davri" deb e’tirof etiladi, chunki aynan shu yillarda bolada ijtimoiy munosabatlarga bo’lgan ehtiyoj kuchayadi va u o’zini "Men" sifatida anglay boshlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolaning psixik taraqqiyoti faqatgina biologik yetilish bilan cheklanib qolmay, balki kattalar bilan bo’lgan muloqot va tengdoshlari bilan amalga oshiriladigan hamkorlikdagi faoliyat mahsulidir. Bu bosqichda bolaning idroki, xotirasi va tafakkuri yangi sifat bosqichiga ko’tarilib, ko’rgazmali-harakatli tafakkurdan ko’rgazmali-obrazli tafakkurga o’tish sodir bo’ladi, bu esa o’z navbatida bolaning atrof-muhitni mantiqiy tushunishiga zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasini o’rganishda L.S.Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasi fundamental ahamiyatga ega. Uning ta’kidlashicha, bolaning psixik rivojlanishi bevosita ijtimoiy muhit va ta’lim-tarbiya jarayoni bilan bog’liqdir [2, B. 15]. Shuningdek,

D.B.Elkonin o‘zining ilmiy izlanishlarida maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyati o‘yin ekanligini va aynan o‘yin orqali bola ijtimoiy rollarni o‘zlashtirishini isbotlab bergan [2, B. 42]. G‘.B.Shoumarov va M.G.Davletshin kabi mahalliy olimlarimiz ushbu davrda bolaning hissiy-irodaviy sohasidagi o‘zgarishlarni va o‘zbek oilalari muhitida bolaning ijtimoiylashuv xususiyatlarini keng yoritib berishgan [3, B. 88]. Tadqiqot metodologiyasi sifatida kuzatish, qisqa muddatli eksperimentlar, bolalar ijodiy mahsulotlarini tahlil qilish (rasm chizish, loy bilan ishlash) hamda suhbat metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida 3 yoshdan 6 yoshgacha bo‘lgan bolalarning diqqat barqarorligi va ixtiyoriy xotira ko‘rsatkichlari dinamik tarzda o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Maktabgacha yoshdagi bolaning psixik rivojlanishida eng asosiy o‘zgarish — bu ixtiyoriylikning shakllanishidir. Agar kichik maktabgacha yoshdagi (3-4 yosh) bolada diqqat va xotira asosan beixtiyoriy xarakterga ega bo‘lsa, katta maktabgacha yoshga (6-7 yosh) kelib bola o‘z oldiga maqsad qo‘yishni va unga erishish uchun irodaviy kuch sarflashni o‘rganadi. Bu davrda nutqning rivojlanishi nafaqat muloqot vositasi, balki tafakkur quroli sifatida ham namoyon bo‘ladi. Bola o‘z harakatlarini ichki nutq orqali rejalashtirishni boshlaydi. Quyidagi 1-jadvalda bolaning yoshiga qarab kognitiv jarayonlardagi o‘zgarishlar keltirilgan.

1-jadval. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv jarayonlar dinamikasi

Yosh bosqichlari	Diqqat xususiyati	Xotira turi	Tafakkur shakli
3–4 yosh	Beixtiyoriy, qisqa muddatli	Obrazli, emotsional	Ko‘rgazmali-harakatli
4–5 yosh	Barqarorlashuv boshlanadi	Eslab qolishga urinish	Ko‘rgazmali-obrazli
6–7 yosh	Ixtiyoriy diqqat shakllanadi	Mantiqiy va ixtiyoriy	Elementar mantiqiy tafakkur

O‘yin faoliyati bu davrda markaziy o‘rinni egallaydi. Rolli o‘yinlar orqali bola kattalar dunyosini "modellastiradi", kasblar, oilaviy munosabatlar va axloqiy me‘yorlarni amalda sinab ko‘radi. O‘yin davomida bolaning tasavvuri (fantaziyasi) nihoyatda rivojlanadi, bu esa kelajakda ijodiy qobiliyatlarning asosi bo‘lib xizmat qiladi. 2-jadvalda o‘yin turlarining psixik rivojlanishga ta’siri tahlil qilingan.

2-jadval. O‘yin turlarining psixik funksiyalar rivojiga ta’siri

O‘yin turi	Rivojlanadigan asosiy sifatlar	Ijtimoiy ahamiyati
Syujetli-rolli o‘yinlar	Muloqot, empatiya, ijodkorlik	Ijtimoiy rollarni egallash
Qoidali o‘yinlar	Irodaviy nazorat, intizom	Guruhda ishlash, qoidalarga bo‘ysunish
Konstruktiv o‘yinlar	Fazoviy tasavvur, mantiq	Muammoli vaziyatlarni yechish

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bog‘cha muhitida tarbiyalanayotgan bolalarda tengdoshlari bilan muloqot qilish ko‘nikmasi "uy bolalari"ga nisbatan 30-35% yuqori rivojlangan. Bu esa ijtimoiy moslashuvning maktabgacha davrda qanchalik muhimligini tasdiqlaydi.

XULOSA

Maktabgacha yosh davridagi psixik rivojlanish jarayoni murakkab va ko‘p qirrali hodisa bo‘lib, u bolaning biologik salomatligi, ijtimoiy muhiti va faoliyati bilan uzviy bog‘liqdir. Xulosa qilib aytganda, ushbu davrda shakllanadigan ixtiyoriy xatti-harakat, o‘z-o‘zini anglash va kognitiv qobiliyatlar bolaning kelajakdagi muvaffaqiyatli maktab ta’limiga tayyorligini belgilab beradi. Ota-onalar va tarbiyachilar bolaning o‘yin faoliyatini cheklamasliklari, aksincha, o‘yin orqali unga dunyoni anglatishlari lozim.

Zero, maktabgacha yoshda olingan bilim va shakllangan ko‘nikmalar insonning butun umri davomida uning psixologik qiyofasini belgilab beruvchi asosiy omil bo‘lib qoladi. Boladagi har bir kichik yutuqni rag‘batlantirish va uning savollariga sabr bilan javob berish intellektual faollikni oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash yurt taraqqiyotining garovi. Toshkent: O‘zbekiston, 2018. – 400 b.
- 2.Vigotskiy L.S. Bolalar psixologiyasi masalalari Toshkent: O‘qituvchi, 1984. — 155 B.
- 3.Elkonin D.B. Psixologiya igri Moskva: Pedagogika, 1978. 304 S.
- 4.Shoumarov G‘.B.Oila psixologiyasi Toshkent: Sharq, 2010. 210 B.
- 5.Davletshin M.G. Umumiy psixologiya Toshkent: TDPU, 2005. 180
- 6.Nishonova Z.T. Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya Toshkent: Fan va texnologiya, 2014. 320 B.
- 7.Alisherova Zulfiya Tolibdjanovna. (2025). THE IMPORTANCE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE DEVELOPMENT OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF ADOLESCENTS. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 4(6), 148–150. Vol.